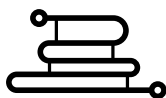

Biblioteka
JANUS

TIM press

Biblioteka
JANUS

Giorgio Agamben
O ljudima i leminzima
Misli o politici, demokraciji i epidemiji

Naslov izvornika
A che punto siamo?
L'epidemia come politica
Nuova edizione accresciuta

© 2021 Quodlibet Srl

© za hrvatsko izdanje:
TIM press d.o.o., Zagreb
tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Sva prava pridržana.

ISBN 978-953-369-029-2

Giorgio Agamben

O ljudima i leminzima

Misli o politici, demokraciji
i epidemiji

S talijanskoga prevela

Hana Klak Ustolin

Zagreb, 2023.

Upozorenje	7
1. Izmišljanje epidemije	11
2. Zaraza	14
3. Objašnjenja	17
4. Dokle smo došli?	20
5. Promišljanja o kugi	23
6. Epidemija pokazuje da je izvanredno stanje postalo pravilo	26
7. Socijalno distanciranje	31
8. Pitanje	34
9. Goli život	38
10. Nova promišljanja	42
11. O istinitom i lažnom	46
12. Medicina kao religija	49
13. Biosigurnost i politika	55
14. <i>Polemos epidemios</i>	59
15. Rekvijem za studente	73
16. Pravo i život	76
17. Dvije zloglasne riječi	79
18. Što je strah?	83
19. Izvanredno stanje i iznimno stanje	92
20. O nadolazećim vremenima	96

21. Komunistički kapitalizam	98
22. Geja i Htonija	100
23. Filozofija kontakta	109
24. Volja i potreba	112
25. Rat i mir	114
26. Goli život i cjepivo	117
27. Lice i smrt	120
28. Građani drugog reda	124
29. Zelena propusnica	126
30. Ljudi i leminzi	128
O autoru	131

Upozorenje

Brod tone, a mi raspravljamo o njegovu teretu.

Jeronim Savonarola

Ovdje sam sakupio tekstove napisane tijekom mjeseci izvanrednog stanja zbog zdravstvene krize. Radi se o preciznim istupima, ponekad vrlo kratkima, u kojima se pokušava promišljati o etičkim i političkim posljedicama takozvane pandemije i zajednički definirati preobrazbu političkih paradigmi koje su iscrtale izvanredne mjere.

Sada kad je već prošlo osamnaest mjeseci od početka izvanrednog stanja vrijeme je, doista, da se događaji kojima smo svjedočili razmotre u široj povijesnoj perspektivi. Ako su sile koje vladaju svijetom odlučile kao izgovor iskoristiti pandemiju – u ovom trenutku nije važno je li stvarna ili simulirana – kako bi stubokom promijenile paradigmu svog upravljanja ljudima i stvarima, to znači da su ti modeli u njihovim očima bili u postupnom, neizbježnom opadanju i da nisu više bili u skladu s novim potrebama. Kao što su Dioklecijan i Konstantin pred krizom koja je zatresla Carstvo u trećem stoljeću pokrenuli radikalne reforme administrativnog, vojnog i gospodarskog ustroja koje su trebale doseći vrhunac u bizantskoj autokraciji, tako su vladajuće sile

bez kajanja odlučile napustiti paradigmu građanske demokracije sa svojim pravima, parlamentima i ustavima kako bi je zamijenile novim tvorevinama čiji nacrt, vjerojatno još uvijek nejasan čak i onima koji ga iscrtavaju, možemo tek nazreti.

No ono što određuje Veliku Preobrazbu koju pokušavaju nametnuti nije novi zakonodavni kanon kao sredstvo koje ju je formalno omogućilo nego izvanredno stanje, odnosno, jasna i jednostavna obustava ustavnih jamstava. U tome ona ima dodirne točke s onime što se dogodilo u Njemačkoj 1933. kada je novi kancelar Adolf Hitler, bez formalnog ukidanja Weimarskog ustava, proglasio izvanredno stanje koje je trajalo dvanaest godina i koje je zapravo poništilo ustavne odredbe koje su naoko bile na snazi. Dok je u nacističkoj Njemačkoj u tu svrhu bilo potrebno uvođenje izričito totalitarnog ideološkog aparata, preobrazba kojoj mi svjedočimo djeluje putem uspostave najobičnijeg zdravstvenog terora i neke vrste religije zdravlja. Ono što je u tradiciji građanske demokracije bilo pravo građanina na zdravlje obrće se u pravno-religioznu obavezu koja se mora ispuniti pod svaku cijenu, a čini se da ljudi to ni ne primjećuju. A koliko visoka može biti ta cijena itekako smo mogli izmjeriti i vjerojatno ćemo to i dalje činiti svaki put kada to vlada bude smatrala potrebnim.

Mehanizam upravljanja koji proizlazi iz spoja nove religije zdravlja i državne vlasti sa svojim izvanrednim stanjem možemo zvati „biološkom

sigurnošću“. On je vjerojatno najučinkovitiji od svih koje je zapadnjačka povijest dosad upoznala. Doista, kada je u pitanju prijetnja zdravlju, iskustvo je pokazalo da su ljudi spremni prihvatiti ograničenja sloboda koja nikada nisu ni sanjali da bi mogli prihvatiti, ni tijekom dva svjetska rata ni pod totalitarnim diktaturama. Izvanredno stanje, koje je produženo do 31. prosinca 2021., ostat će u pamćenju kao najduža provedena obustava zakonitosti u talijanskoj povijesti a da ni građani ni, prije svega, nadležne institucije nisu imali što prigovoriti. Nakon kineskog primjera, na Zapadu je upravo Italija bila laboratorij u kojem je nova tehnika vladavine bila iskušana u svojem najekstremnijem obliku. I vjerojatno je da će se ovo razdoblje, kada budući povjesničari razjasne što je doista bilo u igri tijekom pandemije, pokazati kao jedan od najsrmatnijih trenutaka u talijanskoj povijesti, a oni koji su njime upravljali i rukovodili kao neodgovorni ljudi lišeni svake etičke nedoumice.

Ako je pravno-političko sredstvo Velike Preobrazbe izvanredno stanje, a religijsko znanost, na području društvenih odnosa ona je povjerala svoju učinkovitost digitalnoj tehnologiji koja, kao što je to sada očito, čini cjelinu sa „socijalnim distanciranjem“ što određuje novo uređenje odnosa među ljudima. Ljudski odnosi u svakoj prilici moraju izbjegavati, koliko god je to moguće, fizičku prisutnost i odvijati se, kao što se to već često događalo, putem sve učinkovitijih i sve prisutnijih digitalnih uređaja.

Novi oblik društvenih odnosa je povezanost i oni koji nisu povezani načelno su isključeni iz svakog odnosa i osuđeni na beznačajnost.

Ono od čega se sastoji preobrazba u tijeku je također, kao što je to često slučaj, i njezina slabost. Širenju zdravstvenog terora bio je potreban složan, nepropustan medijski aparat koji neće biti lako održati netaknutim. Medicinska religija, kao i svaka religija, ima svoja krivovjerja i svoja razilaženja i već su s više strana mjerodavni glasovi osporili stvarnost i ozbiljnost epidemije koje neće moći za- uvijek podupirati svakodnevno širenje brojeva bez bilo kakvog znanstvenog utemeljenja. A vjerojatno su prve koje su to primijetile bile upravo vladajuće sile koje, da nisu predosjetile opasnost, zasigurno ne bi pribjegle tako ekstremnim i neljudskim sredstvima. Već desetljećima traje postupan gubitak legitimnosti institucionalnih ovlasti koju su one znale obuzdati samo proizvodnjom neprestane krize i potrebe za sigurnošću koju ona stvara. Koliko još dugo i na koje će se načine moći produžiti trenutačno izvanredno stanje? Ono što je sigurno je da će biti potrebni novi oblici otpora na koje će se morati bezuvjetno obvezati oni koji se ne odriču osmišljavanja buduće politike koja neće imati ni zastario oblik građanske demokracije ni onaj tehnološko-zdravstvenog despotizma koji je zamjenjuje.

1. Izmišljanje epidemije

Il manifesto, 26. veljače 2020.

Pred bjesomučnim, iracionalnim i posve neutemeljenim izvanrednim mjerama zbog tobožnje epidemije koronavirusa, treba početi od izjava CNR-a¹ prema kojima ne samo da „nema epidemije SARS-CoV2 u Italiji“, nego i „zaraza, iz epidemioloških podataka dostupnih danas iz desetaka tisuća slučajeva, uzrokuje blage/umjerene simptome (neka vrsta gripe) u osamdeset do devedeset posto slučajeva. U deset do petnaest posto može se razviti upala pluća čiji je tijek bezopasan u apsolutnoj većini. Procjenjuje se da samo četiri posto pacijenata zatraži primanje na intenzivnu njegu.“

Ako je ovo stvarna situacija, zašto mediji i vlasti nastoje širiti paniku i tako stvoriti stvarno izvanredno stanje s ozbiljnim ograničenjima kretanja i obustavljanjem normalnog funkcioniranja životnih i radnih uvjeta u čitavim regijama?

Dva faktora mogu doprinijeti objašnjenju tako nesrazmjernog postupanja. Prije svega, još jednom se očituje sve veća sklonost da se izvanredno stanje upotrijebi kao normalna paradigma vladanja. Iz zakonskog dekreta koji je vlada odmah odobrila „zbog

¹ Consiglio Nazionale delle Ricerche – Državno vijeće za istraživanja.

higijenskih razloga i razloga javne sigurnosti“ doista proizlazi prava militarizacija „općina i područja na kojima je pozitivna barem jedna osoba za koju se ne zna izvor zaraze ili u kojima se svejedno nalazi slučaj koji se ne može svesti na jednu osobu koja dolazi iz područja već zahvaćenog zarazom virusom“. Toliko nejasan i neodređen propis dopustit će da se izvanredno stanje brzo proširi svim regijama jer je gotovo nemoguće da se drugi slučajevi ne pojave drugdje. Neka se smatraju teškim ograničenjima slobode predviđenima dekretom: a) zabrana udaljšavanja od općine ili zahvaćenog područja svim pojedincima prisutnima u općini ili na tom području; b) zabrana pristupa općini ili zahvaćenom području; c) obustava prosvjeda ili inicijativa bilo kakve prirode, događanja i bilo kakvog oblika okupljanja na javnom ili privatnom mjestu, čak i kulturnog, zabavnog, sportskog ili vjerskog karaktera, čak i ako se održavaju u zatvorenim prostorima otvorenima javnosti; d) obustava usluga predškolskog i školskog obrazovanja na svim razinama, kao i pohađanje školskih aktivnosti i aktivnosti visokog obrazovanja, osim onih koje se odvijaju na daljinu; e) obustava usluga otvorenih javnosti muzeja i drugih zavoda i kulturnih mjesta navedenih u članku 101 Zakona o kulturnim dobrima i krajoliku utvrđenim u Zakonodavnoj uredbi 22. siječnja 2004., br. 42, kao i primjene zakonskih odredbi o slobodnom i besplatnom pristupu takvim zavodima i mjestima; f) obustava svih školskih izleta, bilo na državni

U nekoj vrsti generalne probe, 2. kolovoza, fašisti vojno okupiraju Anconu.

U sva ova tri događaja, tri pojedinca ujedinjena u skupine ili stranke odlučno su djelovali kako bi ostvarili ciljeve koje su naumili, u svakom su se pojedinom slučaju suočili s više ili manje predvidljivim situacijama i prilagodili ih vlastitoj strategiji. Naravno, kao i u svakom ljudskom pothvatu, slučajnost ima svoju ulogu, ali slučajnošću objasniti ljudsku povijest nema nikakvog smisla i nijedan ozbiljan povjesničar to nikada nije učinio. Nije potrebno zbog toga govoriti o „zavjeri“, ali sigurno je da onaj tko „teoretičarima zavjera“ određuje povjesničare koji su pokušali u detalje rekonstruirati događaje i njihovo odvijanje dokazuje neznanje, ako ne idiotizam.

Zbog toga je još nevjerojatnije da se na tome ustraje u zemlji poput Italije, čija je novija povijest do te mjere plod spletke i tajnih društava, zavjera i urota svake vrste da povjesničari još uvijek ne uspijevaju razmrsiti mnoge odlučujuće događaje posljednjih petsto godina, od bombi na Trgu Fontana do zločina Moro. To je toliko istinito da je sam predsjednik republike Cossiga svojedobno izjavio da je bio aktivni član jednog od tih tajnih društava, poznatog pod imenom Glaido.

Što se tiče pandemije, pouzdana istraživanja pokazuju da ovo zasigurno nije neočekivani dodatak. Kao što to učinkovito dokumentira knjiga Patricka Zylbermana *Tempêtes microbiennes* (Gallimard,

2013.), Svjetska zdravstvena organizacija je već 2005., u slučaju ptičje gripe, savjetovala scenarij kao ovaj sadašnji, predloživši ga vladama kao način da si osiguraju bezuvjetnu potporu građana. Bill Gates, glavni financijer te organizacije, u više nas je prilika upoznao sa svojim idejama o rizicima pandemije koja će, prema njegovim predviđanjima, uzrokovati milijune mrtvih i protiv koje se treba pripremiti. Tako je 2019. američki Centar „Johns Hopkins“ u istraživanju koje je financirala Zaklada Billa i Melinde Gates organizirao vježbu simulacije pandemije koronavirusa zvanu „Događaj 201“ u kojoj su okupljeni stručnjaci i epidemiolozi kako bi pripremili usklađenu reakciju u slučaju javljanja novog virusa.

Kao i uvijek u povijesti, i u ovom slučaju postoje ljudi i organizacije koje idu za svojim zakonitim ili nezakonitim ciljevima i pokušavaju ih ostvariti svakim sredstvom te je važno da ih onaj tko želi shvatiti što se događa upozna i vodi računa o njima. Zbog toga, govoriti o zavjeri ne znači ništa za stvarnost i činjenice. Ali etiketirati kao teoretičare zavjere one koji pokušavaju spoznati povijesne događaje onakvima kakvi jesu jednostavno je pokvareno.

18.

Što je strah?

13. srpnja 2020.

Što je strah u koji su ljudi danas toliko utonuli da su zaboravili vlastita etička, politička i vjerska uvjerenja? Nešto poznato, svakako – ipak, ako ga pokušamo definirati, čini da uporno izmiče shvaćanju.

O strahu kao o čuvstvovanju Heidegger je dao uzorno razmatranje u ulomku 30 *Bitka i vremena*. On se može shvatiti samo ako se ne zaboravi da je tubitak (ovo je pojam koji označava egzistencijalnu strukturu čovjeka) uvijek već smješten u čuvstvovanje koje predstavlja njegovu izvornu otvorenost svijetu. Upravo zato što je u emotivnoj situaciji u pitanju izvorno otkrivanje svijeta, ona uvijek pretihodi svijesti i stoga njome ne može vladati kako joj odgovara. Čuvstvovanje doista ne treba ni na koji način miješati sa psihološkim stanjem, ali ima ontološko značenje otvorenosti koja je uvijek otkrivala čovjeka u njegovu bivanju na svijetu i počevši od koje su moguća samo iskustva, privrženosti i poznanstva. „Refleksija može zateći 'doživljaje' samo stoga što je *Tu* već otvoreno čuvstvovanju.“¹³ Ona se okomljuje na nas, ali „ne dolazi ni 'izvana' niti

¹³ Heidegger, Martin, *Bitak i vrijeme*, prev. Hrvoje Šarinić, Naprijed, Zagreb, 1988., str. 155.

27.

Lice i smrt

Neue Zürcher Zeitung, 30. travnja 2021.

Čini se da je dvjema stvarima, naizgled bez međusobnog odnosa, suđeno da ih se u potpunosti ukloni u novom svjetskom poretku koji se ocrtava: licu i smrti. Pokušat ćemo istražiti nisu li oni na neki način povezani i koji je smisao njihovog uklanjanja.

Da je pogled na vlastito lice i tuđa lica za čovjeka odlučujuće iskustvo bilo je poznato već u antici: „Ono što zovemo 'vultus'“ – piše Ciceron – „ne može biti ni u jednog živog bića osim u čovjeka“⁴⁴, a Grci su određivali robom onoga tko nije vladar sebe samoga, *aproposon*, doslovno „bez lica“. Dakako, sva se živa bića pokazuju i komuniciraju jedna s drugima, ali samo je lice čovjeku srž njegova prepoznavanja i njegove istine, čovjek je životinja koja prepoznaje svoje lice u zrcalu, odražava se i prepoznaje u tuđem licu. Lice je, u tom smislu, onoliko *similitas*, sličnost, koliko *simultas*, zajedništvo ljudi. Čovjek bez lica je nužno sam.

Zbog toga je lice političko pitanje. Kad bi ljudi izmjenjivali uvijek i samo informacije, uvijek ovo

⁴⁴ Marko Tulije Ciceron, *Libri politici; Zakoni*, prev. Daniel Nečas Hraste, Demetra Filozofska biblioteka Dimitrija Savića, Zagreb, 2001., str. 24.

ili ono, ne bi nikada bila baš politika nego samo razmjena poruka. Ali budući da ljudi prije svega izražavaju svoju otvorenost, svoje međusobno prepoznavanje u licu, lice je uvjet same politike, ono na čemu se temelji sve što si ljudi govore i razmjenjuju.

Lice je u tom smislu pravi grad ljudi, vrhunski politički element. Gledanjem u lice ljudi se prepoznaju i oduševljavaju jedni drugima, primjećuju sličnosti i razlike, udaljenost i bliskost. Ako to nije životinjska politika to je zato što životinje, koje su već uvijek na otvorenom, ne stvaraju problem iz svoje izloženosti, jednostavno žive u njoj bez brige za nju. Zato ih ne zanimaju zrcala, odraz kao takav. Čovjek se, pak, želi prepoznati i biti prepoznat, u njemu traži vlastitu istinu. Tako pretvara životinjsku okolinu u svijet, u polje neprestane političke dijalektike.

Zemlja koja se odluči odreći vlastitog lica, prekri- ti maskama na svakom mjestu lica vlastitih građana je zemlja koja je sama otkazala svaku političku dimenziju. U ovom praznom prostoru u svakom trenutku podložnom bezgraničnoj kontroli sada se kreću pojedinci izolirani jedni od drugih koji su izgubili neposredan i osjetljiv temelj svoje zajednice i mogu samo razmjenjivati izravne poruke s imenom koje više nema lice. A budući da je čovjek politička životinja, nestanak politike znači i ukla- njanje života: dijete koje se rodi i ne vidi potom lice vlastite majke, riskira da više ne uspije pojmiti ljudske osjećaje.

Nije manje važno da je ljudima odnos s licem odnos s mrtvima. Čovjek, životinja koja se prepoznaje u vlastitom licu, također je jedina životinja koja slavi kult mrtvih. Tada ne iznenađuje da i mrtvi imaju lice i da otkazivanje lica ide rukom pod ruku s uklanjanjem smrti. U Rimu pokojnik sudjeluje u svijetu živih preko svog *imaga*, prikaza oblikovanog i oslikanog u vosku koji je svaka obitelj čuvala u atriju svoje kuće. Slobodan čovjek je, drugim riječima, definiran onoliko svojim sudjelovanjem u političkom životu grada koliko svojom *ius umaginumom*, neotuđivim pravom da sačuva lice svojih predaka i da ga javno izloži na slavljinama zajednice. „Nakon ukopa i pogrebnih obreda“ – piše Polibije – „na najvidljivije mjesto u kući izložio bi se pokojnikov *imago* u drveni relikvijar i taj je prikaz voštano lice sačinjeno potpuno isto oblikom i bojom“.

Ti prikazi nisu bili samo predmet osobnog sjećanja nego su bili i opipljiv znak savezništva i solidarnosti između živih i mrtvih, između prošlosti i sadašnjosti koji su bili temeljni dio života grada. Zato su igrali toliko važnu ulogu u javnom životu, toliko da se moglo tvrditi da je pravo na prikaz mrtvih zapravo radionica na kojoj se utemeljilo pravo živih. To je toliko istinito da je onaj tko je okaljao ruke teškim javnim zločinom izgubio pravo na prikaz. A legenda kaže da je Romul, kada je utemeljio Rim, dao iskopati jamu – zvanu *mundus*, „svijet“ – u koju on sam i svatko od njegovih prijatelja ubacuju šaku zemlje iz koje potječu. Ta se jama otvarala tripud